

В'ЯЧЕСЛАВ БРЮХОВЕЦЬКИЙ

"...ЗА СТАТУТОМ ВИКОНУВАВ ДОРУЧЕННЯ КОМАНДУВАННЯ"

Зі спогадів Миколи Шудрі про його бесіди з В.П.Петровим у другій половині 1960-х років щодо його "шпигунської діяльності" Віктор Платонович зізнався: "Мені можна було чинити все, що заманеться. Та від мене вимагали одного - стати за будь-яких обставин резидентом радянської розвідки... І я був "своєю людиною" для агентури в Харкові. Потім перебрав на себе обов'язки радянського резидента в Берліні..."¹. Отже, Петров дістав з Москви безумовний дозвіл робити все, що вважав за необхідне, аби лише йому повірили німці, а в майбутньому - американці. Цікаво й те, що, перейшовши десятого лютого 1942 року поблизу Харкова лінію фронту і "здавшись" німцям, "перекладач 41-ї гвардійської дивізії" не послуговувався ніякою спеціальною "легендою". Він розповідав усе (хоча насправді тільки - *майже* все) про своє життя: як син православно-го єпископа зазнав усіх належних утисків радянської влади, в тому числі й звільнення з керівних посад у наукових інституціях: заборону брати участь у наукових зібраннях за кордоном, неможливість друкувати написані наукові праці, примус до ідеологічного обслуговування... Проте цікаво, що ніколи й ніде Петров не згадував такого, здавалось би, ви-грашного у цій ситуації моменту своєї біографії, як арешт 1938 року зі звинуваченням у шпигунстві. Справа ця (№ 148065, відкрита і закрита Управлінням державної безпеки) хоч і передана до приступного дослід-никам архіву², але з неї вилючено практично всі документи, і реальні, й фальсифіковані... Арешт В.П.Петрова здійснений на підставі того, "что произведёнными следственными действиями установлено, что он

¹ Українська біографістика. - К., 2008. - Вип. 4. - С. 226.

² ЦДАГОУ, фонд № 263, оп. № 1, спр. № 56393.

является участником к[онтр]-[революционной] организации и проводил шпионскую деятельность в пользу одного иностранного государства". Необхідна в таких випадках "цілком таємна" довідка, подана наприкінці травня 1938 року, так живописала портрет контрреволюціонера: "Петров В.П. выходец из семьи служителя религиозного культа - отец в прошлом архиерей. Убеждённый монархист-черносотенец, в прошлом состоял в реакционной черносотенной организации "Двуглавый Орёл".

Имел тесную связь с руководством контрреволюционной шпионской организацией "Азбука", заложенной черносотенцем ШУЛЬГИНЫМ.

Для "Азбуки" передал ряд шпионских материалов.

В годы гражданской войны принимал активное участие в вербовке офицеров и отправке последних на Дон для борьбы с Советской властью.

Контрреволюционно настроенная личность.

Петров В.П. подлежит аресту".

А вже двадцятого червня молодший лейтенант держбезпеки Латков, "рассмотрев материалы следствия по делу №-148065 по обвинению ПЕТРОВА Виктора Платоновича, -

НАШЁЛ:

Что следствием недобыто досточных³ материалов для привлечения его к судебной ответственности, а посему, руководствуясь 2 ч. 197 УПК, - ПОСТАНОВИЛ:

Следственное дело за №-148065 по обвинению ПЕТРОВА Виктора Платоновича прекратить.

ПЕТРОВА Виктора Платоновича из под стражи немедленно освободить. Копию настоящего постановления направить Военному Прокурору Киевского Военного округа".

Петрова звільнили, повернувши паспорт ЕН № 000240 і профспілково книжку № 144450 (це все, що було вилучено при арешті!). А ми можемо лише будувати здогади про те, що ж усе-таки реально відбувалося в камері Столипінського корпусу для політичних Лук'янівської в'язниці між восьмим і двадцять першим червня 1938 року.

Проте кар'єра В.П.Петрова стрімко пішла вгору - від цього часу він не тільки завідує сектором в Інституті матеріальної культури, але й з 1939 року часто з'являється в наукових відрядженнях у Львові, а 1941-го навіть очолює там Інститут українського фольклору, залишаючись водночас старшим науковим співробітником Інституту археології АН УРСР. Він відповідає за евакуацію свого Інституту, як і сектора дофеодальної та феодальної історії Інституту археології. І, як і більшість української інтелігенції, потрапляє в Уфу. Проте перед новим 1942 роком його запрошують в Управління держбезпеки, і після цього Петров оголошує, що його мобілізують на фронт - як перекладача. З партизанського загону чи з військової частини, де Петров нібито служив, він "дезертирує" й об'являється в окупованому німцями Харкові. Часом можемо прочитати, що його

³ Так в оригіналі.

прикриттям було видання журналу "Український засів", чотири числа якого вийшли друком у 1942-1943 роках. Насправді ж це була ініціатива не Віктора Петрова, а міністерства східних окупованих територій (зокрема шефа преси військової пропаганди Фріца Вайса), де Петров почав служити після перевірки з боку абверу та гестапо, яку він успішно перейшов. Він також доволі активно включається в літературне життя тогочасного Харкова - робить доповіді, відвідує різні зібрання українських діячів культури, налагоджує з ними особисті контакти. Цікаво, що дехто із цього середовища не вірив Петрову й було написано кілька доносів про те, що він радянський агент. Проте німці його прийняли! І до такої міри, що навіть показували ті листи самому Петрову. Чим це пояснити? Очевидно, насамперед блискучим умінням Віктора Платоновича "грати роль". Але не тільки. Якось уже в 1960-і роки, відповідаючи на питання, як йому, людині далекій від професійного шпигунства, вдалося перехитрити німецьку контррозвідку, він відповів, що просто "ніколи не кривив душою: завжди за статутом виконував доручення командування і так само віддано служив окупаційній владі"⁴. Так він видавав "Український засів", так він писав свої антирадянські статті, надруковані у "Краківських вістях". Цікаво, що вони були оприлюднені не в харківських, чи полтавських, чи київських виданнях, а саме в "Краківських вістях". Безперечно, німці набагато більше довіряли цій "європейській" газеті, ніж виданням з терену колишньої Радянської України, з редакційними колективами яких вони за будь-якої найменшої підозри розправлялися нещадно. Серія ж статей Віктора Петрова, написаних з літературним блиском, очевидно, переконувала німецьку адміністрацію у відданості автора. Слід тут сказати, що в майбутньому Віктор Платонович завжди намагався закріплювати авторитет антирадянщика, але *інтелектуального* антирадянщика й націоналіста. Це належно поцінювалось, і радянський розвідник навіть одержав німецьке офіцерське звання! І найцікавіше в цьому "кар'єризмі" те, що він цілком щиро (чи так і чому б це так?) хвалився цим у листі до Софії Зерової, вдови чільного неокласика, і майбутньої дружини самого Петрова.

Більше того, Петров написав стислу, але вкрай насичену фактами й глибинно аналітичну розвідку "Українські письменники - жертви большевицького терору". Це дослідження планомірного процесу винищення української інтелігенції, щоправда, з'явилося друком лише в 1955-1956 роках. Й історія його появи сама по собі вельми цікава. Сьогодні ніхто ще доказово не зможе пояснити, чому рукопис Петрова передав до редакції мюнхенської "Української літературної газети" білоруський журналіст, мовознавець і літературознавець Антон Адамович. На оригіналі рукою автора було зазначено: "Віктор Петров. Українська інтелігенція - жертва большевицького терору". Ч. 1. Письменники. Перша частина закінчена 17.3.44". Машинописна копія цієї праці (без вищенаведеного напису) зберігається в Бахметьєвському фонді Архіву Колумбійського університету

⁴ Так в оригіналі.

в Нью-Йорку в колекції Юрія Лавріненка (Box 33, folder 11). Але у folder 10 знаходимо інший її варіант, написаний (що легко визначити за змістом) раніше. Ця робота менша за обсягом, проте її вступна частина непомірно глибша в розкритті фундаментальних підвалин, "філософії" більшовицького терору. Нещодавно вона була надрукована в журналі "Слово і Час" (2010, № 10), і в цьому можна легко переконатися.

Але повернемося до питання про взаємини Віктора Петрова й Антона Адамовича. Останній був в'язнем сталінських таборів, потім редагував білоруські газети на окупованій німцями території, емігрував спершу до Німеччини, а згодом - до США. Прихильно ставився до українців, співпрацював з українськими науковими установами, зокрема був членом Української Вільної Академії Наук. Проте жодного разу ні Петров, ні Адамович навіть не згадували один одного - ні в їхньому листуванні, ні в спогадах про обох щодо якихось їхніх можливих контактів не знаходимо навіть натяку...

Я усвідомлю детективність поданої нижче версії, але на її створення наштовхують самі факти.

...Навряд чи Петрову так уже все й дозволялося керівництвом радянської розвідки, як він про це згадував пізніше. Його статті в "Краківських вістях" нищівно викривали гнилизну суспільної атмосфери передвоєнних років у СРСР. Але вони були потрібні для вкорінення у вороже середовище, і тому їх доводилося "проковтнути". Швидше за все, після цього Віктору Платоновичу було приставлено цензора. І небезпідставно побоювалися його слова. Перший варіант праці про нищення українських письменників став присудом системі, не просто розповіддю про репресії. Думаю, його заборонили друкувати. Але й далі треба було прибирати личину антирадянщика і Петрову запропонували відкоригувати текст, зокрема уникнути узагальнень. Не вдалося йому й це. Що ж, довелося цензорам покласти працю агента в шухляду, де вона й пролежала понад десятиліття. Однак немає ніяких вірогідних підстав підозрювати в цензуруванні Антона Адамовича. Але є одна історія, яку свого часу активно обговорювали в Нью-Йорку. Антона Адамовича у всіх скитаннях вигнання супроводжував його вігчим Олександр Івашкевич (1881 р.н.), котрий якимось загадково зник - вийшов зі своєї нью-йоркської квартири й не повернувся... Ну, зовсім так, як і Віктор Петров - вийшов вісімнадцятого квітня 1948 року з квартири на Файліц-штрассе в Мюнхені й більше ніколи там не з'явився. Еміграційна білоруська преса висувала різні припущення, серед яких і викрадення Олександра Івашкевича відповідними радянськими спецслужбами. А для чого б він їм був потрібен? Тож питання поки що без відповіді...

Статті, які публікуються нижче, з'явилися друком у "Краківських вістях" під криптонімом В.П. 1942 року: "Київ у червні 1941 року" (ч.ч. 179, 180, 182, 183), "На засланні в Уфі" (ч.ч. 184-188), "Колима". Місце українських страждань" (ч. 200), "Що сталося з Остапом Вишнею, С.Єфремовим і В.Дурдуківським?" (ч. 227).